

УДК 364.4-051:330.16

ТЕОРІЯ ПЕРСПЕКТИВ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Клименко Юлія, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-4718-0657

E-mail: klymenkoudpu@gmail.com

У статті розглянуто теоретичні перспективи в роботі соціального працівника, які слугують підґрунтям та орієнтиром до практичних підходів у роботі з клієнтом чи групою клієнтів. Подано огляд чотирьох таких перспектив, зокрема – загальної перспективи, перспективи екосистеми, перспективи сильних сторін, феміністської перспективи. Проаналізовано філософсько-теоретичні особливості кожної перспективи та можливості опертя на ці перспективи в практичній роботі з певними категоріями клієнтів, і під час виконання певних професійних завдань.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, теорія перспектив, загальна перспектива, перспектива екосистеми, перспектива сильних сторін, феміністська перспектива, практичні підходи у роботі з клієнтом.

THEORY OF PERSPECTIVES IN THE WORK OF A SOCIAL WORKER

Klymenko Yuliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-4718-0657

E-mail: klymenkoudpu@gmail.com

The article is devoted to the consideration of theoretical perspectives in the work of a social worker, which serve as a basis and reference point for practical approaches in working with a client or group of clients. We provide an overview of four such perspectives: the general perspective, the ecosystem perspective, the strengths perspective, and the feminist perspective. The article considers the philosophical and theoretical features of each perspective and also analyzes the possibilities of relying on these perspectives in practical work with certain categories of clients, and in the performance of certain professional tasks.

As this article shows, the perspectives used by social workers have something in common, but they can focus on different things. Some of them differ in terms of basic assumptions about how and why change occurs, while others are distributed according to the characteristics of the customers they are designed to help. The constant task of a social worker is to carefully choose the perspective that corresponds to his style of work and best meets the needs of clients. Any perspective is always the best, so a social worker should have a general idea of several of them. The basis of the work may include many perspectives and an ever-growing set of theories and models. Because all perspectives

are associated with helping people to change, a social worker must always be aware of the individual as a whole, because humans are biological beings who think, feel and behave, and their survival, growth and development depend on constant interaction with other people and their environment.

***Keywords:** social work, social worker, theory of perspectives, general perspective, perspective of ecosystem, perspective of strengths, feminist perspective, practical approaches to working with the client.*

Соціальні працівники можуть розглядати проблеми конкретного клієнта з різних сторін відповідно до його потреб чи групи клієнтів або згідно з потребами конкретної ситуації. Відповідно до конкретного кейсу працівники можуть дотримуватись різних переконань щодо процесу змін, які можна узагальнити за допомогою п'яти перспектив: загальної, екосистеми, сильних сторін, етнічної проблематики, та феміністики. Перспектива – це певний інструмент соціального працівника, що дає змогу сфокусувати основну увагу на деяких особливих факторах і міркуваннях для вирішення проблеми. Одна або декілька перспектив можуть бути керівними в роботі спеціаліста. У цій статті ми коротко опишемо їх.

Дослідники в галузі соціальної роботи приділяють багато уваги вивченню теоретичних та практичних перспектив, які могли б слугувати певним базисом для практичної діяльності соціального працівника. Американські вчені С. Джоуз, М. Джойнер та К. Шмітц дослідили мультикультуральну перспективу у соціальній роботі. У своїй книзі «Критичний погляд на мультикультуральну соціальну роботу» вони наголошують на важливості всебічного врахування різних аспектів особистості клієнта. На думку дослідників, максимальне врахування різних аспектів особистості людини, що включають в себе расу, етнічну приналежність, стать, сексуальну орієнтацію, рівень фізичного та психічного здоров'я є надійним базисом для дослідження ситуації клієнта та вибудови стратегії допомоги [14]. Британська дослідниця К. Солнієр досліджує особливості застосування у практиці соціальної роботи феміністської перспективи, наголошуючи зокрема на необхідності диверсифікації цієї перспективи [13]. Дослідники Г. Карел та А. Гіттерман присвятили свої розвідки вивченню перспективи «Життєвої моделі» [5]. Д. Оррен та Р. Сміт досліджували особливості перспективи «Системної моделі» [3].

Зазначені перспективи можуть бути високоефективними в певних ситуаціях у практиці соціального працівника та у певних спільнотах. Разом з тим, ми вважаємо за необхідне виокремити ті перспективи, які можуть мати універсальну ефективність та бути прикладними для різних спільнот, культур та у різних ситуаціях. До таких перспектив ми віднесемо загальну перспективу, перспективу екосистеми, перспективу сильних сторін, феміністську перспективу.

Мета статті: розглянути теоретико-філософські та прикладні особливості теоретичних перспектив у роботі соціального працівника.

Американські дослідники Л. Джонсон та С. Янка вважають, що **загальна перспектива** дає можливість соціальним працівникам знайти підхід до кожного клієнта і кожної ситуації, з готовністю використовувати різні моделі, теорії і методи та розглядати більш ніж один рівень змін, від мікро- до макрорівня. Такий підхід особливо актуальний на початковій стадії процесу допомоги, коли

проблему клієнта чи його занепокоєність у певний час визначено й чітко окреслено і коли приймаються рішення щодо того, які подальші дії можуть бути ефективними [7, с. 19].

Соціальна робота в розрізі цієї перспективи вважається загальною. Слово «загальна» стосується людини з достатніми загальними знаннями, навичками в декількох дисциплінах, сферах або галузях. Отже, терміни «загальна робота» і «загальна соціальна робота» вказують на спеціаліста, який має широкий спектр знань і навичок, декілька точок зору, теорій і моделей і може вільно переміщуватися з однієї сфери роботи до іншої. Соціальний працівник готовий працювати з різними системами клієнтів, наприклад, особою, родиною; групою, створеною для певної мети, такої як лікування або соціальна підтримка; комітетом чи робочою групою; організацією, зокрема агентством або мережею агентств, а також законодавчими і директивними органами. Крім того, соціальний працівник готовий взяти на себе різні ролі: захисника, спеціаліста з ведення окремої справи, консультанта чи лікаря, планувальника програм, політичного аналітика і дослідника [7, с. 29]. Такий спеціаліст повинен знайти свій унікальний підхід до ситуації клієнта та особливостей місцевого суспільства, а не чекати від клієнта пристосування до професійних уподобань чи переконань агентства в роботі з клієнтами. Л. Джонсон та С. Янка, які дослідили особливості загальної перспективи в роботі соціального працівника, виділяють такі елементи найбільш яскраво характеризують цю перспективу:

1. Багатовимірна орієнтованість, яка підкреслює взаємопов'язаність людських проблем, життєвих ситуацій і соціальних умов. В основі неї – вдячність за взаємодію і взаємозалежність людей і різних соціальних систем, що утворюють оточення або умови, у яких вони живуть. Рівень інтервенції (наприклад, мікро, мезо, макро), основа роботи, конкретні методи й процедури повинні обиратись з ретельним урахуванням багатьох способів розгляду й аналізу ситуації клієнта.

2. Підхід до оцінки та змін, базований на різних основах, розглядає всі можливі актуальні і корисні дії для клієнта. Загальна перспектива вимагає, щоб соціальний працівник був еkleктиком (тобто черпав ідеї та методи з багатьох джерел) і досить обізнаним у багатьох сферах, щоб бути готовим до різних ситуацій. Це не означає, що він повинен бути експертом у застосуванні всіх теорій і моделей. Він має бути достатньо обізнаним, щоб знати, коли допомогти клієнтові і коли необхідно провести більш спеціалізовані заходи.

3. Вибір стратегії інтервенції і робочих ролей залежить в основному від проблеми клієнта, мети, становища і розміру систем, призначених для змін. Загальна перспектива закликає соціального працівника адаптувати свою діяльність до ситуації клієнта. Іноді необхідно працювати безпосередньо з клієнтом, з ключовими особами в його оточенні, а в інших випадках ініціювати зміни в агентстві та суспільних факторів, що впливають на клієнтів або послуги.

4. Знання, цінності і навички, які можна використовувати у різних контекстах, місцях та проблемах. Більш спеціалізовані структури можуть, свідомо чи несвідомо, обмежувати оточення, у якому спеціаліст готовий працювати, чи тип клієнта, проблеми або занепокоєність, які розглядає працівник, але загальну

перспективу можна застосувати в будь-якій організації послуг або географічному оточенні і використовувати для широкого кола клієнтів і їх проблем. Це надає гнучкості роботі працівника, це компроміс більш глибокого знання та навичок, необхідних у спеціалізованих умовах [8, с. 34]. Гнучкість цієї перспективи є особливо корисною, коли посадова інструкція соціального працівника вимагає виконання кількох ролей.

Перспектива екосистеми була досліджена вченими Д. Оррен та Р. Сміт з точки зору можливості її теоретичного та практичного використання в соціальній роботі. Перспектива екосистеми черпає знання з екології, галузі біології і використовує їх як аналогії і метафори, щоб описати ситуації клієнта й те, як клієнти можуть адаптуватися до постійно мінливих умов [3, с. 27]. Це привабливо для соціальних працівників, оскільки така перспектива забезпечує спосіб розгляду взаємозалежності й угод між людьми і серед соціальних систем. Оскільки всі частини системи і всі аспекти середовища клієнта є взаємозалежними, то зміна в одній частині буде впливати на всі інші. Так, наприклад, оцінка соціального працівника повинна передбачати, як зміна може вплинути на інших членів родини клієнта або соціальної мережі. Якщо клієнт висловлює стурбованість з приводу сімейної проблеми, соціальні працівники, як правило, хочуть працювати як з чоловіком, так і дружиною, оскільки зміна в житті однієї людини в подружжі неодмінно впливатиме на життя іншої. Ця перспектива також нагадує соціальному працівникові, що процес запланованих змін одночасно допомагає і заважає через безліч чинників в оточенні клієнта. Це особливо актуально під час оцінки ситуації і планування. Коли соціальні працівники запозичують поняття з науки, такої як екологія, підхід не буде досконалим. Наприклад, одиницею дослідження в галузі екології є екосистема, яка складається з багатьох взаємодіючих видів та їх обмінів фізичним та хімічним середовищем (тобто категорія організмів). Екологія орієнтована насамперед на адаптацію і функціонування виду, а не особин цього виду. Соціальна робота надає дуже високого значення особистості й бере до уваги екологічні фактори, оскільки вони впливають на особистість.

Д. Оррен, Р. Сміт, Д. Норлін, В. Чесс у праці «Поведінка людей і соціальне оточення» розглядають поняття «пропускна здатність» як максимальну кількість особин виду, які можуть жити в рамках екосистеми. Якщо пропускна здатність перевищена, хвороби і голод зменшать чисельність особин. Швидке зростання або різке зниження чисельності популяції може призвести до порушення крихкого балансу, необхідного для здоров'я екосистеми. З урахуванням цінностей та етики соціальної роботи як професії не можна бути осторонь і спостерігати за тим, як сили природи регулюють кількість населення. Однак ці екологічні ідеї мають відношення до соціальних працівників і працівників системи охорони здоров'я, коли вони передбачають наслідки проблеми, такі як масовий рух біженців і формування густонаселених нетрів у районах економічного занепаду [3, с. 39].

Екологічна концепція ніші належить до поєднання умов і обставин (наприклад, температури, хімічного складу ґрунту, продуктів харчування), необхідних для конкретних видів. Коли ніша використовується як метафора в

соціальної роботі, ми визнаємо, що клієнти або системи клієнтів можуть функціонувати краще в одних ситуаціях і умовах, ніж в інших. Багато заходів у галузі соціальної роботи розроблені, щоб допомогти клієнту знайти соціальну нішу, в якій він може максимально проявити свої конкретні здібності.

Взаємодія між різними видами екосистеми може приймати різні форми. В одному типі взаємодії, наприклад, хижацтво, представник одного виду (хижак) харчується або використовує інший вид (жертву). Симбіоз – це тип взаємодії, при якому один або обидва види отримують користь. Існують три основні типи симбіозу: у мутуалізмі обидва види мають користь від взаємодії (наприклад, бджоли і квіти); у коменсалізмі – один вид отримує переваги, а інший – а ні допомоги, ні шкоди; у паразитизмі – паразит отримує переваги, тоді як його господар страждає.

Оскільки ресурси, необхідні для видів (наприклад, продукти харчування, вода, простір), обмежені і є необхідністю для багатьох інших видів, види повинні конкурувати, щоб вижити. Ті, які є найбільш адаптивними, будуть мати переваги в цьому конкурсі. Коли ресурси, необхідні для конкретного виду, обмежені, особини цього виду повинні конкурувати ще й один з одним. У цій ситуації виживатимуть найсильніші. Такий конкурс існує в наших економічних системах, на ринках праці і школах. На думку Г. Карел, конкуренція може бути позитивною, коли вона змушує людей більше працювати, залишатися зосередженими і реалізувати свої вроджені здібності. Проте, неконтрольована конкуренція може бути й руйнівною силою, що призводить до соціального та економічного гноблення й експлуатації, розвиває почуття неповноцінності і відчаю. Особисті та соціальні фактори, такі як хвороба, інвалідність, похилий вік, незрілість і неосвіченість, можуть обмежити здатність людини успішно конкурувати. Щоб усіх осіб у суспільстві цінували і ставилися до них з гідністю (основна мета та цінність соціальної роботи), необхідні різні форми співпраці і взаємності, щоб ліквідувати негативні наслідки конкуренції. Через призму екосистем, соціальна робота прагне до підвищення адаптаційних можливостей людей, здолаття екологічних перешкод, що обмежують ефективність соціального функціонування, а також – розширення ресурсів, які відповідають основним потребам тих, хто не може забезпечити їх звичайними конкурентоспроможними засобами [5, с. 43].

Зрозуміло, що не завжди існує чітка відповідність між поняттями, запозиченими з інших галузей, таких як екологія, та цінностями і цілями професії соціального працівника. Проте, Д. Діллер переконаний, що ці ідеї розширюють наше мислення і спонукають до аналізу поведінки людини і проблеми та проведення нових і дієвих змін. Екологія учить нас, що люди формуються під впливом навколишнього середовища, а навколишнє середовище формується і змінюється завдяки людині. Це стає очевидним, коли ми стикаємося з такими проблемами, як глобальне потепління, перенаселення і руйнація навколишнього середовища [4, с. 13].

Перспектива сильних сторін закликає соціального працівника до виявлення і використання сильних сторін клієнта. Сильною стороною клієнта може бути будь-яка його риса, можливості або досвід, який сприяє позитивним

емоціям та задоволенню життям на фоні ефективного соціального функціонування. Сильні сторони клієнта можуть приймати різні форми, такі, як здатність чи вміння, бажання вчитися і змінюватися, особисту незалежність, стійкість і готовність допомогти іншим. Перспектива передбачає, що всі клієнти мають сильні сторони, навіть тоді, коли поведінка клієнта серйозно дисфункційна. Варто розуміти, що сильні сторони існують у всіх середовищах, якими б складними вони не були. Наприклад, у кожному регіоні та суспільстві бувають окремі особи та групи, які витрачають свій час і ресурси, щоб бути корисними для інших. Творчість та ентузіазм соціального працівника можуть виявити та мобілізувати ці ресурси.

Перспектива сильних сторін пропонує важливу протизавагу виявленню проблем та патологій, що характеризує так багато програм допомоги людині та існує в деяких інших структурах соціальної роботи [6, с. 13]. Багато моделей і теорій, якими користуються соціальні працівники, допомагають фахівцям зосередитися в основному на тому, що йде не так у житті клієнта. Такі проблемно-орієнтовані або дефіцитно-орієнтовані підходи часто випускають з уваги позитивні і функційні аспекти поведінки клієнта і саму ситуацію. Коли соціальний працівник допомагає клієнту визначити і зміцнити його сильні сторони, це покращує мотивацію клієнта, підвищує почуття надії і впевненості в собі, і знижує опірність до необхідних змін. Хоча правда, що трагічний досвід життя, хвороба або інвалідність можуть обмежувати функціонування людини, як і те, що навіть навіть такий досвід може стати джерелом особистої сили і можливості. Ніхто не може точно визначити верхні межі здатності людини долати життєві труднощі.

Перспектива сильних сторін, досліджена американським ученим Г. Морлі, передбачає, що клієнти, як правило, знають самі, які типи змін будуть ефективними і корисними у вирішенні їхніх проблем [6, с. 20]. Отже, професійна допомога сама собою спонукає до співпраці, а спеціаліст насамперед є лише консультантом. Клієнта розглядають як експерта зі своєї життєвої ситуації й обставин, а соціальний працівник буде запитувати клієнта, як краще вчинити, і використовувати ідеї клієнта. Перспектива сильних сторін актуальна в роботі з усіма клієнтами і на всіх етапах процесу допомоги.

Д. Діллер у праці «Культуральна різноманітність як основа надання соціальних послуг» досліджує перспективу етнічної проблематики [4]. Враховуючи те, що людина формується разом зі своїм походженням і життєвим досвідом, такі фактори, як етнічна приналежність клієнта, культура, релігія, соціально-економічний клас, впливатимуть на думки й поведінку клієнта, як і на те, що людина визначає проблемою, чи звертатиметься вона за професійною допомогою та користуватиметься послугами агентства, якої підтримки вона очікує від постачальників послуг і які послуги вона вважає доцільними та корисними. Етнічно-чутливі точки зору звертають увагу соціального працівника на важливі фактори і впливи. Ця концептуальна лінза особливо важлива, коли клієнт є членом етнічної групи чи меншин, і коли проблема чи занепокоєність клієнта пов'язані з дискримінацією або пригнобленням. Цю перспективу застосовують на всіх етапах надання допомоги.

Для кожного соціального працівника важливо стати культурно компетентним, мати можливість працювати з клієнтом, щоб враховувати всі його переконання, цінності, традиції і очікування [10; 14]. Щоб розвинути цю здатність, соціальний працівник насамперед повинен розвивати самосвідомість і набувати обізнаності про те, як його власні переконання, цінності та очікування були сформовані і закріплені разом з його особистим досвідом культури, національністю, релігією й соціальним класом. Крім того, соціальний працівник повинен дізнатися про оточення клієнта і бути в змозі використати ці знання на практиці.

Феміністська перспектива підвищує інформованість соціальних працівників про те, як можуть формуватись соціальні переконання і відносини, пов'язані зі статтю і гендерними ролями, як клієнт розглядає і пояснює проблеми або ситуації, а також як фахівці або агентства реагують на проблеми людей і потребу в допомозі [2]. Така перспектива особливо важлива, якщо визнати, що установи і політичні програми, у яких домінують чоловіки, розробили більшість законів, стратегій та рішень, що впливають на жінок. Ця перспектива необхідна, коли проблеми клієнта пов'язані із сексизмом і стереотипами про ролі чоловіків. Її можна постійно застосовувати надаючи допомогу, особливо на етапах постановки завдання та оцінки.

Поняття «статі» та «гендеру» часто використовують як синоніми, але вони мають дещо інший зміст. Поняття «стать» класифікує людей на чоловічу та жіночу стать, що засновано на анатомії і конкретному наборі X- і Y-хромосом. Поняття «гендеру» належить до соціально конструктивних відмінностей, як відображено в значених біологічних відмінностях, пов'язаних з жіночністю і мужністю. Наприклад, у багатьох суспільствах жіночість пов'язана з такими рисами, як співчуття, співпраця, лояльність, інтуїція, турбота, щирість, відкритість і чутливість до людських взаємин. А мужність часто пов'язують з раціональністю, конкуренцією, владою, лідерством, відвагою, рішучістю, стійкістю, честю й увагою до деталей. Багато людей сприймають відмінності між статями через призму історичних і культурних процесів та соціального розвитку, а не їх біологічних особливостей.

Феміністська перспектива кидає виклик тим системам вірувань і соціальним структурам, які призводять до пригнічення та експлуатації жінок. Сексизм та патріархат є прикладами цього. Як набір переконань і поглядів сексизм передбачає, що одна стать (зазвичай жінка) поступається і повинна підкорятися іншій, що призводить до несправедливого впорядкування ролей та обов'язків і соціально-економічної нерівності. Патріархія належить до ієрархічної системи організації суспільства, у якому чоловіки керують у сім'ї, політиці та економіці. Як і сексизм, це поняття опирається на переконання, що чоловіки за своєю природою більш схильні до керівництва та прийняття рішень.

Головну роль у феміністській перспективі відіграє переконання, що професійна допомога не може бути обмежена клінічною діяльністю, а повинна брати до уваги політичні дії та захист [9; 13]. Ось деякі інші характеристики:

- процес допомоги розширює можливості та підкреслює підтримку

сильних сторін клієнта. У ньому є значущий навчальний компонент, зокрема навчання клієнта про сексизм, статево-рольові стереотипи, дискримінації та історичні чинники, які сформували ставлення суспільства до жінок, та те, як жінки бачать себе;

- проблеми й особисті турботи клієнта: в соціально-політичному контексті розглядаються зауваги до чинників, пов'язаних зі статтю в стосунках між чоловіком і жінкою, шлюбі, сім'ї, роботі;
- процес допомоги є егалітарним, професіонал прагне бути партнером або колегою для клієнта, а не експертом чи авторитетною фігурою. Очікується, що клієнт має бути активним учасником процесу допомоги. Спеціаліст охоче ділиться особистим досвідом;
- приділяється увага створенню та використанню соціальних мереж і груп підтримки для жінок.

Феміністська перспектива є особливо важливою в роботі з жінками, але її акцент на розширенні прав і можливостей, соціальній справедливості і політичних діях повинен бути частиною соціальної роботи в будь-яких умовах, а також у роботі з клієнтами-чоловіками.

Отже, соціальні працівники використовують різні перспективи. мають дещо спільне, але вони можуть акцентувати увагу на різному. Деякі з них вирізняються основними припущеннями про те, як і чому відбуваються зміни, а інші розподіляються за характеристиками клієнтів, яким вони покликані допомагати. Незмінним завданням соціального працівника є ретельний вибір перспективи, що відповідає його стилю роботи і максимально задовольняє потреби клієнтів. Жодна перспектива не завжди є найкращою, тож соціальний працівник повинен мати загальне уявлення про декілька з них. Основа роботи може включати в себе безліч перспектив і постійно зростаючий набір теорій і моделей. Оскільки всі перспективи пов'язані з допомогою людям змінитися, працівник завжди повинен бути обізнаним про особистість в цілому, адже люди – це біологічні істоти, що думають, відчувають і поводяться, їх виживання, ріст і розвиток залежать від постійної взаємодії з іншими людьми й оточуючим їх середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Appleby, George, Edgar Colon, and Julia Hamilton. *Diversity, Oppression, and Social Function*. Boston: Allyn & Bacon, 2007. 197 p.
2. Bricker-Jenkins, Mary, and F. Ellen Netting. *Feminist Issues and Practices in Social Work*. *Social Workers' Desk Reference*, 2nd ed., edited by Albert Roberts. New York: Oxford University Press, 2008. P. 456–482.
3. Dale, Orren, Rebecca Smith, Julia Norlin, and Wayne Chess. *Human Behavior and the Social Environment: A Systems Model*, 5th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2009. 312 p.
4. Diller, Jerry. *Cultural Diversity: A Primer for the Human Services*, 3rd ed. Belmont, CA: Brooks/Cole, 2007. 416 p.
5. Germain, Caryl, and Alex Gitterman. *The Life Model of Social Work Practice*, 3rd ed. New York: Columbia University Press, 2008. 490 p.
6. Glickman, Morley. *Using the Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn & Bacon, 2004. 240 p.

7. Johnson, Louise, and Stephen Yanca. *Social Work Practice: A Generalist Approach*, 10th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2010. 480 p.
8. Kirst-Ashman, Karen, and Grafton Hull. *Understanding Generalist Practice*, 5th ed. Belmont, CA: Brooks/Cole, 2009. 704 p.
9. Kopala, Mary, and Merle Keitel, eds. *Handbook of Counseling Women*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2003. 696 p.
10. Lum, Doman. *Culturally Competent Practice*, 3rd ed. Belmont, CA: Brooks/Cole, 2007. 592 p.
11. Rapp, Charles, and Richard Guscha. *The Strengths Model*, 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2006. 352 p.
12. Saleebey, Dennis. *The Strengths Perspective in Social Work Practice*, 5th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2009. 336 p.
13. Saulnier, Christine. *Feminist Theories and Social Work*. Binghamton, NY: Haworth, 1996. 278 p.
14. Sisneros, Jose, Mildred Joyner, and Cathryne Schmitz. *Critical Multicultural Social Work*. Chicago: Lyceum, 2008. 136 p.

REFERENCES

1. Appleby, George, Edgar Colon, and Julia Hamilton. (2007). *Diversity, Oppression, and Social Function*. Boston: Allyn & Bacon.
2. Bricker-Jenkins, Mary, and F. Ellen Netting. (2008). *Feminist Issues and Practices in Social Work. Social Workers' Desk Reference*. Albert Roberts (Ed.). New York: Oxford University Press, 456–482.
3. Dale, Orren, Rebecca Smith, Julia Norlin, and Wayne Chess. (2009). *Human Behavior and the Social Environment: A Systems Model*. Boston: Allyn & Bacon.
4. Diller, Jerry. (2007). *Cultural Diversity: A Primer for the Human Services*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
5. Germain, Carel, and Alex Gitterman. (2008). *The Life Model of Social Work Practice*. New York: Columbia University Press.
6. Glicklen, Morley. (2004). *Using the Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn & Bacon.
7. Johnson, Louise, and Stephen Yanca. (2010). *Social Work Practice: A Generalist Approach*. Boston: Allyn & Bacon.
8. Kirst-Ashman, Karen, and Grafton Hull. (2009). *Understanding Generalist Practice*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
9. Kopala, Mary, and Merle Keitel (Eds.). (2003). *Handbook of Counseling Women*. Thousand Oaks, CA: Sage.
10. Lum, Doman. (2007). *Culturally Competent Practice*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
11. Rapp, Charles, and Richard Guscha. (2006). *The Strengths Model*. New York: Oxford University Press.
12. Saleebey, Dennis. (2009). *The Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn & Bacon.
13. Saulnier, Christine. (1996). *Feminist Theories and Social Work*. Binghamton, NY: Haworth.
14. Sisneros, Jose. (2008). *Mildred Joyner, and Cathryne Schmitz. Critical Multicultural Social Work*. Chicago: Lyceum.